

Жаңа терминдер бекітілді

Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы Мемлекеттік терминология комиссиясынан

Жақында Астана қаласында Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы Мемлекеттік терминология комиссиясының 2005 жылғы екінші отырысы болып өтті.

Төрағалық етуші Мемлекеттік терминология комиссиясы төрағасының орынбасары, Қазақстан Республикасы Мәдениет, ақпарат және спорт вице-министрі Е.Аманшаев жиналғандарды күн тәртібіндегі мәселелермен таныстырды.

Мәжілісте Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі География институты жанынан құрылған сараптама тобы ұсынған терминдердің екінші бөлігі, ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі ұсынған терминдер, ҚР Парламенті Сенаты Аппаратының аударма, лингвистикалық сараптама және Парламент актілерін шығару бөлімі ұсынған “парафирование” термині және С.Оразалинов, М.Айымбетов, Б.Бодаубай, Ө.Ақылбекұлы құрастырған “Жаңа терминдерінің сөздігі” талқыланды.

Мемлекеттік терминология комиссиясы ұсынылған терминдерді талқылай келіп, 298 термин сөз бен сөз тіркесін ресми бекітті.

Төменде Мемтерминком мәжілісінде бекітілген сөздер мен сөз тіркестерінің тізімі беріліп отыр.

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі ұсынған терминдер

1. авария производственная — өндірістік апат
2. адаптация профессиональная — кәсіби бейімделу
3. адаптация социальная — әлеуметтік бейімделу
4. административное правонарушение — өкімшілік құқық бұзушылық
5. административное предупреждение — өкімшілік ескерту
6. административные штрафы — өкімшілік айыппұлдар
7. акты гражданского состояния — азаматтық хал актілері
8. анонимное заявление — домалақ арыз
9. аннулирование долгов — борышты жою
10. аннулирование платежа — төлемнің күшін жою
11. бастующий — ереуілші
12. бедствие экологическое — экологиялық апат
13. беззаконие — заңсыздық
14. беспризорность — панасыздық
15. безработица массовая — жаппай жұмыссыздық
16. безработица молодежная — жастар жұмыссыздығы
17. безработица региональная — өңірлік жұмыссыздық
18. безработица сезонная — маусымдық жұмыссыздық
19. безработица скрытая — беймәлім жұмыссыздық
20. биржа труда — еңбек биржасы
21. болезнь профессиональная — кәсіби ауру
22. болезнь социальная — әлеуметтік ауру
23. бюджет семьи потребительский минимальный — отбасының ең төменгі тұтыну қаражаты
24. вакансия — бос жұмыс орны
25. вверенный — сеніп тапсырылған
26. ввоз иностранной рабочей силы — шетелдік жұмыс күшін әкелу
27. взыскание — жаза
28. взыскание дисциплинарное — тәртіптік жаза
29. внеплановые проверки — жоспардан тыс тексеру
30. возврат до зачисления во вклад — салымға есептеуден бұрын қайыру

106. перевод на другую работу — басқа жұмысқа ауыстыру
107. персонал — қызметкерлер құрамы
108. платеж — төлем
109. платежное поручение — төлем тапсырмасы
110. платные услуги — ақылы қызметтер
111. пострадавший — зардап шегуші
112. потребность — қажеттілік
113. предложение — ұсыныс
114. промысел — кәсіпшілік
115. пролонгация трудового договора — еңбек шартын ұзарту
116. профессия — кәсіп
117. профессиональная ориентация — кәсіби бағдар
118. профессиональная подготовка — кәсіби дайындық
119. профессиональное заболевание — кәсіби ауру
120. профессиональные знания — кәсіби білім
121. профессиональные навыки — кәсіби дағды
122. путевка — жолдама
123. работа по найму — жалданбалы жұмыс
124. работа сезонная — маусымдық жұмыс
125. работа сменная — ауысымды жұмыс
126. работник — жұмыскер
127. рабочий — жұмысшы
128. работодатель — жұмыс беруші
129. рабочее место — жұмыс орны
130. расстановка кадров — кадрларды орналастыру
131. расчет безналичный — ақшасыз есеп айырысу
132. реестр — тізілім
133. рекомендации — ұсыным
134. служащий — қызметші
135. сотрудник — қызметкер
136. социальная реабилитация — әлеуметтік оңалту
137. социальное положение — әлеуметтік жағдай
138. социальный риск — әлеуметтік тәуекел
139. средства индивидуальной защиты — жеке қорғану құралдары
140. справка о месте жительства — тұрғынжайы туралы анықтама
141. справка с места работы — жұмыс орнынан анықтама

191. явка — келу
192. явка в суд — сотқа келу
193. явочная численность — қатысатындар саны
194. ярмарка вакансии — бос жұмыс орны жәрмеңкесі

География саласының терминдері

1. каньон — шатқал
2. карта ситуационная — ахуалдық карта
3. каток — мұзайдын
4. климат аридный — қуаң климат
5. климат семиаридный — семиаридтік климат
6. ключ — қайнар
7. ковыль — селеу
8. континент — құрлық
9. конус выноса селя — селдің ысырынды конусы
10. конус выноса лавины — көшкірдің ысырынды конусы
11. кора выветривания — үгілу қыртысы
12. кораллы — маржан
13. лавина — көшкір
14. ландшафтоведение — ландшафттану
15. ледник — мұздық
16. лед фирновый — сіремуз
17. ледяной перевал — мұзбел
18. лесополоса — жалағаш
19. лог — сай
20. массив пойменный — жайылма алабы
21. наводнение — су тасқыны
22. наводнение ледниковое — мұздық тасқыны
23. наносы влекомые — ілеспе тосқын
24. обвал — опырылым
25. обвал ледяной — мұз опырылымы
26. озера плесовые — шұңғыма көл
27. океанология — мұхиттану
28. оледнение — мұзбасу
29. опасная зона — қауіпті аймақ
30. оползнение откоса — беткейдің сырғуы
31. осадок — тұнба
32. остров коралловый — маржан аралы
33. отложение — шөгінді
34. отмель — қайраң
35. охрана природы — табиғатты қорғау
36. перепад — тік құлама
37. план топографический — топографиялық жоспар
38. плес — шұңғыма
39. подзона географическая — географиялық аймақша
40. поземка — жаяу борасын
41. поле фирновое — сіремуз өрісі
42. полоса — жолақ
43. поток грунтовый — ызасу ағыны
44. поток напорный грунтовый — арынды ызасу
45. прибой — ұрма толқын
46. приливы и отливы — лықсу мен қайту
47. прогиб — иін
48. продукты выветривания — үгілу өнімдері
49. протоки — азен саласы

31. возраст паспортный — төлқұжаттық жас
 32. возраст пожилой — егде жас
 33. возраст репродуктивный — балиғаттық жас
 34. временная нетрудоспособность — уақытша еңбекке жарамсыздық
 35. время начисления — есептеу уақыты
 36. вспомогательный производственный персонал — өндірістегі қосалқы қызметкерлер құрамы
 37. выбытие за рубеж — шетелге кету
 38. выговор — сөгіс
 39. выговор необоснованный — негізсіз сөгіс
 40. гибкая система труда — еңбектің икемді жүйесі
 41. годовой фонд оплаты труда — жылдық еңбекақы төлеу қоры
 42. график — кесте
 43. группа рабочая — жұмысшы топ
 44. данные — деректер
 45. данные исходные — бастапқы деректер
 46. данные повторные — қайталама деректер
 47. дееспособность граждан — азаматтардың өрекет ету қабілеттілігі
 48. делегирование полномочий — өкілеттікті табыстау
 49. детский дом — балалар үйі
 50. дисквалификация — біліктіліктен айыру
 51. доверенное лицо — сенген адамы
 52. довод — дәлел
 53. договор трудовой — еңбек шарты
 54. договор на оказание банковских услуг — банк қызметтерін көрсету шарты
 55. дом молодежи — сәбилер үйі
 56. доход подушевой — жан басына шаққандағы табыс
 57. единовременная выплата на погребение — жерлеуге берілетін біржолғы төлем
 58. жертва — құрбан
 59. записка объяснительная — түсініктеме жазба
 60. записка пояснительная — түсіндірме жазба
 61. заработная плата (зарплата) — жалақы
 62. здоровый образ жизни — салауатты өмір салты
 63. злостный — көкейтесті
 64. инвалиды войны и приравненные к ним инвалиды — соғыс мүгедектері және оларға теңестірілген мүгедектер
 65. инвалидность — мүгедектік
 66. иммигрант — көшіп келуші
 67. испытательный срок — сынақ мерзімі
 68. казенные предприятия — казыналық кәсіпорындар
 69. листок нетрудоспособности — еңбекке жарамсыздық парағы
 70. лица без определенного места жительства — нақты тұратын жері жоқ адамдар
 71. личный листок — жеке іс парағы
 72. мера труда — еңбек өлшемі
 73. мера — шара, өлшем
 74. месячный фонд оплаты — айлық еңбекақы қоры
 75. миграция — көші-кон
 76. многодетные матери — көп балалы аналар
 77. многодетные семьи — көп балалы отбасылар
 78. на душу населения — жан басына шаққанда
 79. налагать взыскание — жаза қолдану
 80. налагать штраф — айыппұл салу
 81. налог на добавленную стоимость — қосымша құн салығы
 82. налог на имущество — мүлік салығы
 83. налог на транспортные средства — көлік салығы
 84. налог подоходный — табыс салығы
 85. налог социальный — өлеуметтік салық
 86. налоговое обязательство — салық міндеттемесі
 87. накопительная система — жинақтау жүйесі
 88. население — халық
 89. население городское — қала тұрғындары
 90. население занятое — жұмыспен қамтылған халық
 91. население сельское — ауыл тұрғындары
 92. населенный пункт — елді мекен
 93. государственственный пенсионный фонд —

142. справка о составе семьи — отбасы құрамы туралы анықтама
 143. ставка налога — салық мөлшерлемесі
 144. стаж трудовой — еңбек өтілі
 145. стаж работы — жұмыс өтілі
 146. стимулирующие выплаты — ынталандыратын төлемдер
 147. табель учета рабочего времени — жұмыс уақытын есепке алу төбілі
 148. табельщик — төбілші
 149. твердый месячный оклад — тұрақты айлық жалақы
 150. травма бытовая — тұрмыстық жаракат
 151. травма психическая — психикалық жаракат
 152. травма черепа — бассүйек жаракаты
 153. травма черепно-мозговая — бассүйек-ми жаракаты
 154. травматизм производственный — өндірістік жаракаттанушылық
 155. требования квалификационные — біліктілік талаптары
 156. труд детский — бала еңбегі
 157. труд умственный — ой еңбегі
 158. труд физический — дене еңбегі
 159. трудовень — еңбеккүн
 160. тяжелый физический труд — ауыр дене еңбегі
 161. уклонение от ответственности — жауапкершіліктен жалтару
 162. унификация — біріздендіру
 163. условия оплаты труда — еңбекақы төлеу шарттары
 164. уровень занятости — жұмыспен қамтылу деңгейі
 165. установленный объем работ — белгіленген жұмыс көлемі
 166. учредитель — құрылтайшы
 167. учредительные документы — құрылтай құжаттары
 168. фонд оплаты труда — еңбекақы қоры
 169. хозяйство подсобное — қосалқы шаруашылық
 170. целевой — нысаналы
 171. целевые группы населения — халықтың нысаналы топтары
 172. центры научной организации труда — еңбекті ғылыми ұйымдастыру орталықтары
 173. центр занятости — жұмыспен қамту орталығы
 174. часовая выработка — сағаттық өндіріс
 175. чернорабочий — қаражұмысшы
 176. черта бедности — кедейлік шегі
 177. член правления — басқарма мүшесі
 178. шестидневная рабочая неделя — алты күндік жұмыс аптасы
 179. штатная численность — штат саны
 180. штатное расписание — штат кестесі
 181. штатный работник — штат жұмыскері
 182. экологическая надбавка — экологиялық үстемеақы
 183. экономические последствия — экономикалық салдар
 184. экономия средств — қаражат үнемдеу
 185. эксперт — сарапшы
 186. юристконсульт — заң кеңесшісі
 187. юрист — заңгер
 188. юридическая ответственность организации — ұйымның заңды жауапкершілігі
 189. юридическая помощь — заң көмегі
 190. юридический адрес — заңды мекен-жай

50. протока — сала
 51. профиль (разрез) коры выветривания — үгілу қыртысының кескіні (қимасы)
 52. процессор (переработка и воспроизводство ресурсов) — процессор (ресурстарды өңдеу және өндіру)
 53. пурга — акборан
 54. районирование — аудандастыру
 55. районирование (пород скота) — аудандастыру (мал тұқымдарын)
 56. районирование (сх.культур) — аудандастыру (ауыл шаруашылық дақылдарын)
 57. распадок — бүйірлік аңғар
 58. регионалистика — өңіртану
 59. река блуждающая — шиырлы өзен
 60. река кочующая — аумалы өзен
 61. рекультивация — жерді қалпына келтіру
 62. ресурсы земельные — жер ресурстары
 63. ресурсы истощенные — сарқылған ресурстар
 64. ресурсы незаменимые — баламасыз ресурстар
 65. ресурсы природные — табиғи ресурстар
 66. риф коралловый — маржан жарлауыты
 67. родник — тұма
 68. россыпи — шашыранды
 69. рукав реки — өзен тарамы
 70. ручей — бұлақ
 71. сапропель — шірік тұнба
 72. свободная экономическая зона — еркін экономикалық аймақ
 73. селитьба — қоныс
 74. село — ауыл
 75. сель глишиоальный — мұзды сел
 76. сеть — желі
 77. сеть автомобильных дорог — автомобиль жолдарының желісі
 78. сеть аналитическая — талдау желісі
 79. система расселения — қоныстану жүйесі
 80. слой стока — ағын қабаты
 81. смерч — қарақұйын
 82. снежница — қарғын
 83. снос — ысыру
 84. сосновый бор — шоққарағай
 85. старница — ескі арна
 86. стихийное бедствие — табиғат апаты
 87. стог — мая
 88. сток — ағын
 89. терраса — текшекемер
 90. теснина — шат
 91. угол дирекционный — дирекциялық бұрыш
 92. участок земельный — жер телімі
 93. фирн — сірекар
 94. цветение воды — судың көгеруі
 95. чаща — ну орман
 96. шквал грозовой — найзағайлы дауыл
 97. штиль — тымық
 98. шторм — теңіз дауылы
 99. экосистемы экстрозональные — сыртаймақтық экожүйе
 100. эрозия абразивная — жемірілу эрозиясы
 101. явление азональное — аймақтық емес құбылыс
 102. явление зональное — аймақтық құбылыс
 103. явление стонно-нагонное — желқума құбылысы
 104. ярус — белдеу

Мемлекеттік терминология комиссиясының 2005 жылғы екінші отырысына ұсынылған 569 тілдік қолданыстардың ішінен қатаң сараптау мен ұзақ талқылаудан кейін 298 сөз бен сөз тіркесі ресми бекітілді. Термин жасау, оларды ресми бекіту практикасында бір түбірден өрбитін ұғымдар атауларының біріне балама ұсынылып, басқалары ескерусіз қалған реттер кездеседі. Мәселен, *зона* терминін Мемтерминком 2002 жылғы 11 желтоқсандағы отырысында *аймақ* деп ресми бекіткен болатын. Алайда осы түбірден өрбитін *зональность, азональность, зонирование* сол қалпында қолданылып жүрді. Осы олқылықтың орнын толтыру мақсатында Мемтерминком мүшелері 2005 жылғы бірінші отырыста бұларды тиісінше *аймақтылық, бейаймақтық, аймақтау* деп бекіту орынды деп тапқан болатын. Екінші отырысында осы түбірден өрбитін *қауіпті аймақ (опасная зона), географиялық аймақия (подзона географическая), аймақтық (зональная зона), аймақтық емес құбылыс (явление азональное)* тіркестерін де ресми бекітті.

91. население сельское — ауыл тұрғындары
92. населенный пункт — елді мекен
93. негосударственный пенсионный фонд — мемлекеттік емес зейнетақы қоры
94. неправительственные организации — үкіметтік емес ұйымдар
95. несовершеннолетний — кәмелетке толмаған
96. ответчик — жауапкер
97. отпуск очередной — кезекті демалыс
98. отпуск трудовой — еңбек демалысы
99. отпуск без содержания — ақысыз демалыс
100. отсутствие спроса на рабочую силу — жұмыс күшіне сұраныстың жоқтығы
101. охрана труда — еңбекті қорғау
102. парафирование — дәйектендіру
103. пенсионное удостоверение — зейнеткерлік куәлік
104. пенсионные взносы — зейнетақы жарналары
105. пеня — өсімақы

аймақтылық, бейаймақтық, аймақтау деп бекіту орынды деп тапқан болатын. Екінші отырысында осы түбірден өрбитін *қауіпті аймақ (опасная зона), географиялық аймақша (подзона географическая), аймақтық құбылыс (явление зональное), аймақтық емес құбылыс (явление азональное)* тіркестерін де ресми бекітті.

Мемтерминком мүшелері термин қалыптастыруда қазақ тілінің ішкі мүмкіндіктерін пайдалану ісінің жалғасы ретінде *шұңғыма — плес, шұңғыма көл — озера плесовые, қарақұйын — смерч, мұздық — ледник, сіреқар — фирн, шатқал — каньон, селеу — ковыль* сөздерін термин қатарына енгізді. Осы жерде айта кететін жайт: *ледник* сөзі бұрын *мұздақ* деп бекітілген болатын, алайда *мұздақ* сөзінің мағынасы *мұз түскен, мұз қатқан* (мысалы: Биелерді *мұздақ* түспеген өріске шығарған жөн. Қазақ тілінің сөздігі. Алматы, Дайк-Пресс, 1999. 467-бет) болғандықтан, бұл сөздің ұғымды дәл беріп тұрмағандығы ескерілді.

Қолданысқа еніп, тілдік айналымда тұрақтала бастаған *кәсіби бейімделу, азаматтық хал актілері, жаппай жұмыссыздық, жан басына шаққандағы табыс, салауатты өмір салты, жалданбалы жұмыс, маусымдық жұмыс, ауысымды жұмыс* тіркестері әлеуметтік саланың терминдері ретінде мақұлданды.

Терминдер мен атауларды бекіту кезінде сонымен бірге олардың терминжасамға қойылатын талаптарға сәйкестігі, ұсынылған терминдердің қолданылу жиілігі, ұлт тілінің өз байлығын барынша ұтымды пайдалану қағидаттары назарда ұсталды.

Мемтерминком.